

Budapestre vonatkozó újságcikkek

Szerző:

Cím: *A magyar rokokó kis tükre*

Forrás:

Nemzeti Ujság

3m
(Hely)

1924. 12. 28.
(Idő)

(Köt. v. füz.)

(Oldal)

Tárgy

308

Hely

Idő

"17"

Személy

Hely

1074

Vasárnap, 1924 december 28.

NEMZETI UJSÁG

17

A magyar rokokó kis tükre

Újságok és könyvritkaságok között, melyeket száz év óta nem nyitott fel senki — Bucsú a Szent Ferenciek-terén a XVIII-ik században — Az első magyar színházi kritikák — A Bétsi Magyar Musa levágja Somlár Bénit, a drámai hőst — Letűnt századok mécsvilága mellett

Az égnektörő bihari hegyek alatt, a hatalmas kápolnai majorban, terebélyes bükkfák és karsau, finom-sugaru fenyők között buvik meg egy öreg, idővert kastély. Tetejének elfeketedett cserépsíkjára zöld tavakat festett már a moha s tornyában az időjelző harang nyelvére örökre ráfagyott a esőnd.

Százharminc évvel ezelőtt a báró Lovassy-család építtette s benne is lakott 1867-ig. Azután új örökösök, új gazdák, új bérlők jöttek. És jöttek az oláhok. Jött a földbirtokreform s ma a széthasogatott latifundium fölött, az elérvult, ódon kastélyban a család egy kései ivadéka, egy magasírató, ősz magyar ur pipázgat és morzsolja a boltíves, fehérre meszelt kastélytermek magányában a száraz dohányleveleket és a napokat.

Ember alig mozdul a tájon. Két öreg eseléd ballag át néha a magas, nyitott tornácra, el-tűnik a vastag falak között, azután ismét sokáig nem mozdul az élet... A 48-as szabadságharc-korabeli súlyos, faragott butorok között ma csak a hangtalan, pihe-léptű legendák járnak, holott valamikor zajos, vidám napok, kurjantós, hosszantartó mulatságok zajlottak el, idejártak a megyei notabilitások, többször megfordult itt a gazdag könyvtárterem s a jó mulatságok kedvéért Erdődre utaztatban Petőfi s itt nyaralt 1869-ben Arany János.

Most itt telel a Pusztulás — a esőnd, A könyvtárterem homályos boltíve alatt — ahol a régi világ legdneabb és leghiresebb vidéki könyvtára volt — barnán, porosán, a mögöttük mozdulatlanul elretegeződött évszázadok némaságával boronganak a valaha egymásmellé sodródott könyvsorok. Régi újságok, krónikás füzetek, a magyar sajtó gyengehusu gyermekéveinek első termékei, az *Új Bétsi Magyar Musa*, *Hazai és Külföldi Tudósítások*, *A Társalkodó*, *Magyar Kurir*, *Pesti Mulattató*, *Irodalmi Tükör*, *Hölgyfutár*.

Elhagyottan, a hosszú idők nyugalmaival pi-hennek a szeszélyes faragású téka rekeszeiben az öreg lapok s meggömböredve kapaszkodnak elsárgult papírjukba a primitív-metszésű, archaikus betűk s egy-egy főláns homályából, mint a fáraók évezredek sírjából a színes szö-nyegeg arabeszkjei, úgy világítanak elő a vörös, zöld, arany iniciálék sugárfinom vonalai. Megtalálható itt a „*Tudókosságnak és Böl-íselkedésnek Baccalaureusa*“ Székér József által 1791-ben kiadott *Vtési Magyarok Törté-nete* című első magyar történelmi munka, a magyar kultúra ősforrásai, az első nyomta-ított bibliától kezdve *Csokonai*, *Virág Benedek*, *Kazinczy*, *Anyos*, *Báró Jósika*, *Kemény Zsig-mond*, *Petőfi* műveinek első kiadványai, fran-cómét, orosz könyvritkaságok, a pusztulás-nyájára vetve.

Könyvek lapjai az évszázados mozdulat-an összeállottak szinte elválaszthatat-

lanul s a tömör papírmasszán keresztül fan-tasztikus arabeszkeket furt a szu.

Azonban a betűk, mint örökké hű őrtálló katonák, megőrizték a végtelenbe már régen átporladt agyvelők gondolatait s e gondolatok-on át megszinesedik, kigyullad a magyar mult s a boltívek homálykártyáján megjelen-nek, megelevenednek emberi arcok, a histó-riából ismert emberfigurák, akik már a le-tűnt századok színpadán örültek az életnek vagy szomorkodtak földi dolgok felett, akik akkor harcoltak lyrai zengésű mondatokban önmagukkal, vagy dörgő újságcikkekben más-sokkal, asszonyért, kulturáért, irodalomért, színházért s mindenért, miért harcolni érdemes.

A kopott fényű betű-mécsék világosságában lepereg előttünk a XVIII. századvég a ma-gyar „*feu de siekl*“ társadalmi és színházi élete, egy örökre lezárult világ, ma már érde-kesen, primitíven ható stílusával, nem egy-szer szomorú képeivel a következőképen:

Az 1792-ik esztendő nyara lángolt Pest-Buda fölött s az ország fölé ereszkedő felhőket a francia forradalom tüzesikjai szinesítették. A budai várbástyán a keményarou, vasöklű Ferenc császár sétált kancellárjával, a ravasz, nagyeszű Kaunitz-al.

Lent a Hatvani-utcán s a szent Ferenciek temploma körül hullámozott a tömeg.

„Nagy fényességű butsu tartaték Szt. Péter és Pál tisztes innepségére, mikép' az jeles szentjeinket illeti. A' butsu tö-mege zászlók árnyékában felállatott a dunai rondellán, valamikép a Hal-té-ren, aszt' vonult a Buza-térségen által a St. Ferentzi nagytiszteendő papság templomi tsarnokába. Részt vevének a jötsupalban a polgári Rendek, külön a vitéső sereg Gattorp főcapitán com-mandójára, a' pispeki szék díszében Szaniszló, valamikép' a Stephanó Regi Apostolico aranyos díszetű mentéjébe a tsillogó jó urak.

A Vorsterni házheleken állítatának fel a szokásbéli sátrak, melyek hajlékában olosz éghajlásbéli ötvös mesterek tsifra faragatu díszeket, kevesdi asszonysze-mélyek tulajdon munkájok gyanánt gyöngyös oltárbroszokat, körmön esip-kézett finom keszkenőket, valamikép más mesterek fitogtaták keises portéká-jokat.

Mutogatá tudományát 1 garas árán a' komáromi nevezetes paistartó komédiás ugyantsak, aki ellen 7 buzogány nem tudá győzelmet aratni.

Zajba mozgott a híres butsu képe a dereglye állomásnál, hova megérkezének a' huztut elméjű lehotai varásó igaz-mondók, akik mikép' ókorbéli égforg-ástudók jövendölék az emberi kort, de nem a tsillogók képének jeles számítá-sából, ha' sólom madárjok szeméből, va-lamikép fadgyu rud tseppenéséből, de nem átállák a belső váras tornyos kon-tyas dámái is általak tudakolni szerel-metes dolgokat, mely férfi urok tudom-ásán kívül esék.“ (Magyar Kurir 1792. évf. 8. szám.)

Csupa élet, szín, hangulat a város. A diva-tos francia batárokból előkelő, selyemsátor-szoknyába öltözött dámák libbentek ki a duna-parti német színjátszó ház előtt és az idegen-nyelvű, kürtő-kalapos direktor boldogan, egyre mélyebben hajlongva üdvözölte az érkezőket.

Örömménepe volt ez a pesti patricius-csalá-doknak, hogy a német színház kapul ismét megnyitlak és a híres, bormérő Martso familia, amelynek „*Idegen Szállásán*“ a bécsi színészek laktak, — „*Judakat, hája, kátsákat és másmi-nemű jófajatu szárnyas állatokat hizlala, hogy a bűvös tekintetű, tsinos kellemű Wenckner Izabella* (bécsi művésznő) innepeltetésén ne te-gyen hiányosságot a' lakoma“.

A Duna tulsó partján, a „Pesti Nemzeti Théátrum“ mörstülü kapuboltja előtt szomorú arecal állott Kelemen László, az első magyar színigazgató. Az ő színháza elé nem robogtak a divatos francia batárok, de még gyalogosan sem iparkodott a „magyar musák ezen tekin-tetre kellemetessé, kényelemre kívántos'á ido-mított tsarnokába a tisztes honi societás“.

Porban hevert a magyar színjáték muzsája. Hiába harcolt az újságszerkesztő a „*sületlen bétsi tréfdt tzes pelsenhus gyanánt traktál-gató*“ német aktorok erős térhódítása ellen, hiába fuja fáradhatatlan tüdővel a magyar nyelv veszedelmének riadóját Kelemen László, a pesti publikum a német szó felé hajlott és a darabok kiállításában „*pazarlóbb*“, a szín-játásban rafináltabb német színészeket pár-tolta s éppen ezért két év alatt öt izben mon-dott esődöt a magyar színigazgató vállalko-zása.

„Az aktorok szomorú fővel állongának Ke-lemen körül“, aki gyöngyhárgombos mentéjét utrakészen vállára vetve így szölt hozzájuk:

„Ha bárminő szemrehányással illelné-tek engemet, hogy talán nem valék ele-gendő módon szorgalmatos munkálkodá-somban, nem igazítám okos'ággal Theá-trumunk ügyét, avagy elmém renyhe volta okozá Társaságomnak setét rom-lását, úgy ezen szemrehányás vissza-száll a' pesti magyar societás tisztes tagjaira. De hallatni engedem én is, hogy minemű az én vélekedésem azok-ról, akik miatt el kell különbözni egymá-sunktól.“ (Magyar Kurir 1793.)

És Kelemen László, a magyar színészetnek ez a lelkes, harcos uttörője be is váltotta ígé-retét, amennyiben megrovó elket iratott a Magyar Kurirba a „*közömbös szándoku, alvó lelketű magyar publikumról*“.

Kassal Horvát Máté 1830-ban megjelent „Pesti Tudósítások“ című revüjében „Magyar Théátrumok viszontagságai“ cím alatt a kö-vetkező szentimentális, de egyszersmind osto-rozó szavakkal emlékszik meg az első magyar szintársulat pusztulásáról:

„Kelemen hiv törekvése, mint a nyíl-lal sebzett madár, úgy esett a porba. Erdemes Hazánk Fiainak nem volna ez ditséretes példája a' pesti idegen nátiók előtt, hogy azokat, akik Anyanyelvünk-nek előbbmozdítására serényen iparko-dának, akik édes nyelvünkön bolondos mókába kenyyszeríték lelköket, a nemes aktorokat szétpusztulni hagyják“.

Jó Kelemen László nem boldogult, pedig megpróbált mindent. Agitált, kért, instanciá-

zolt a magisztrátusnál, a helytartótanácsnál, sőt még a császárnál is. Nemzeti Théátruma fenntartása érdekében kiszölte a találékony színigazgatók minden trükkjét, hogy a publi-kumot hozzászoktassa a magyar nyelvű szín-játékhöz. Vendégzereplésre kérte fel a kolozsvári szintársulat akkor már nagyhírű komi-kusát, Jancsó Pált és a Párisból éppen akkor hazaérkező bűbajos színésznőt, actrix Ernyiné ifiasszonyt.

„Hogy ne hiendené a nagy publikum, hogy tsupán tsak részeges kántorok, el-tsapott deaklegények az actorok, vala-miként az okból is, hogy a fejlődöttebb külső országbeli színjátszó Társasá-gok'ál egybevetve ne mutasson megszól-ható hiányosságot, kitsinosítá Kelemen Játszó Társaságát két ditső nevezetű actorral: Jantsó Pállal és Ernyiné ifi-asszonnyal, akik tsak ezen pár alka-lomra fevék tisztes látogatásukat Pest városában.“ (Hazai és külföldi Tudósí-tások, Zalár Mihály cikke „Pesti Dol-gokról“).

Szerződöttni is akarta társulatához Ernyiné, tizforinttal több gázsit ígért neki, azonkívül két új selyem bécsi köntöst, gyöngyökkel him-zett bársonyködmönt, de Ernyiné nem volt hajlandó elhagyni a debreceni társulatot. A Hazai és Külföldi Tudósítások Krónikása így emlékezik meg actrix Ernyinéről:

„Eme bűbajos kellemű ifiasszony buz-gólkodása nagy hasznára van a színját-szók Társaságának. Orodja, mely min-dig mosolyog, mintha nevéennepe volna, hódoló varázslással tölti meg az ifjuság szívét. Mozdása nemes, ha simpla recitáció okdér' van a dobogón, avagy ha éneket mond“.

Mikor 1806 május 1-én a kolozsvári szintár-sulat vendégzereplésre rándult fel Pestre, Tsapó Péter, vagy a Kinesások című vig-játékban mutatkoztak be. (A darabot Kelemen László fordította magyarra.) A társulat komi-kusa, Jantsó Pál kacagató játékaival annyira elragadta a publikumot s olyan diadalt aratott, hogy egykoru feljegyzés szerint nem győzte a kasszánál részére dicsérő honorárium-ként leadott aranytallérokat reggelig sem megszámolni.

A Magyar Kurir színházi kritikusa, aki Romeo jelzéssel írta tudósító elmékedéseit a kolozsvári társulat pesti szerepléséről és Jantsó Pálról a következőket írta:

„A híves napesve nem gállá a nemes publikumot. mert a keresztlábu székek valahányan roskadozának. Mikéntha valamely jeles szent emlékező ünnepe-re sereglének volna egybe, olyan díszes és méltó sokaság jött a színsátor alá. Ör-vendettek is, mind az actorok, mind a publikum Tagjai, mert nem egy találé-ték az actorok között, kit már hire után ismerni vélének.“

„Jantsó Pál furtfan-gos palástjában már belépte alkalma idején kacagásba rengeté a játékház minden néző tagját. Ha arany násfát tartandana kezében, azt is meghomályo-sítaná a diadalom fényessége, melyek-ben része vala.

Ditséretes példája a miveltségnek

tett. Ha milliomos volnék, egy szavam sem volna. De az én helyzetemben, nyolc-ezer itt, tizenegyezer ott... a végén ez egész tekintélyes összeg. Oh! Szegény Antoinettem, mégis igen könnyelmű volt... Ha lecsél...

minden szava, mozdulatja, finom mód-
kája . . .

Ennek a dicsérő kritikának ellenkezője egy másik színházi tudósítás, melyet az Új Bétsi Magyar Musában Ketakés István, a lap „szerkesztő társtagja” irt Somlár Béniről.

„Megfordulván dicső magyar provinciánkban (Váradon) szerentsém volt tapasztalatomra látni, hogy minemü rossz-
szasággal is lehet Hamletet játékba vinni. Szorgos örökösével néztem vala Somlár Bénit, hogy mikép erőlköde tehetsége szerint jót mutatni. De Musák dolga, ellenkező tapasztalásra jutottam. Aki nyelvbeszédben nem tökéletes, az ne akarja éppen abban producálni magát. Aki nem bir kellékkel, mely játékhoz szükségeltetik, az ne állítsa magát olyanban színre.

Okulás gyanánt írom pedig: 1. Hamletet nem lehetséges hív magyar beszéddel, sem sinóros dolmányban játszani.

2. Sem pediglen a pápát illető nyugalommal töprenkedését elmondani.”

Az 1827-ik esztendőben Kolosvári Istvának „a bétsi könyvnyomtató műhelyben betűbe szedett” — Pesti Mulattató — című kis füzeté már színházi intimitásokról közöl könnyed, színes tudósítást:

„Ki hihetné, hogy ama szépséges tsil-lagorcáju fejjerszemély, akiben Rozgonyiné ifiasszonyi tisztelhetjük, aki pajkos táncra perdül Thalia tsarnokában, aki ledér erköltsü asszonyokat híven producál, aki asszonyi kebelének fehérségével megtsiklándja a férfinép szemebogarát, aki kecses bokáját világos lámpáknak nyíltsággal elébe tárja, ezen tündéri személy négy neveletlen gyermeknek hívséges anyja, férjeura gondozó hites párja és — nem sok idő múltával újra hű fiát ad a kedves Magyar Hazának.”

Ime a magyar szellemi kultúra sarjadásának idején a mai modern színikritika előharcosai így oktatták, dicsérték, szatírizálták a színészeket. Ami nyersség kiérzik szavukból, azt a még esiszolatlan kevés szintű, de már érezhetően a fejlődés útján levő stílus tette. A magyar rokokó tükre ez, eszedálatos figuráival, harcos-kezdő magyarjaival, akik itt éltek, küzdöttek, ábrándoztak a Duná két partján, a régi Pest örökre elcsúszott házaiban, amelyek fölött a mai Budapest köröngetőge trónol.

Gondolatvilágukat, harcalk, munkájuk célját leghivebben jellemzi a Hazai s Külföldi Tudósítások „vezérhangjának” alábbi markáns nagysugara mondata:

„Célzatunk minden tisztos és nemos előbbmozilit hatása, a műveltség emeltetése, hasznos tudományu emberek dicsőítettése, az Asszonyi Rend okos szórakoztatása”.

. . . Tompán, elhalón, mint az idők nagy messzeségből felérző suttogása kelnek életre a negviselt papirlapok homályából a szavak, a gondolatok, s fenn a barna könyvpolcok mélyén az örök esend s parttalan tengerében valahonnan a boltivek szul hallik a szu egyhangu percoogése . . . Az ablakon át bebámul a nagy, szürke téli alkonyat s mintha idekanyarodnának a végtelenből a lonha, fekete barázdák.

Borongós szárnyát az ég hatalmas ivén már lebegteti az éj — a Mult — s fenn a fák ormán a nyugvóra tért varjúkra lassan ráfagy a sötétség.